

Bio je dobar dušobrižnik na različitim župama u Hercegovini

FRA JULIJAN KOŽUL (1906. – 1945.)

Jugokomunisti su ga uhitili u Veljacima i ubili u Zagvozdu 1945.

► Piše: fra Ante Marić

Živopisan je krajobraz Ljutog Doca i mjesta rodne fra Julijanove kuće. Iznad nje, malo u brdu u pitomoj dragi, župna je crkva sv. Ane, zaštitnice župe, a ispod je širina Blata. Pogled puca na sve strane, posebno začaravajući je onaj prema hercegovačkim planinama Veležu, Prenju, Čabulji i Čvrsnici, a osobito zimi kad se bijele pod debelim snježnim pokrivačem. Na kućnom broju 64, prema najstarijem stanju duša župe Sv. Ane¹, živjeli su Jure Kožul i njegova žena Kata, r. Čović. Njima se najprije rodio sin Ante (1896.) pa dvije godine poslije sin Ilija. Nakon punih osam godina 16. travnja 1906. rodio im se i treći sin. Isti su ga dan odnijeli u crkvu na krštenje i nadjenuli mu očevo ime Jure.² Još su se poslije rodili Nikola, Delfa i Marija.

Sjemenište i gimnazija na Širokom Brijegu

Jure je s desetak godina u rodnom mjestu pošao u pučku školu, a po njezinu svršetku javlja se preko svoga župnika u Ljutom Docu na Široki Brijeg da bi polagao prijamni ispit. Nakon što ga je uspješno položio, upisao se u prvi razred Franje-

¹ *Staro Stanje duša*, str. 72.

² Matica krštenih župe sv. Ane u Ljutom Docu, Sv. II., str. 254., br. 43. Malog je Juru krstio župnik fra Ivan Vasilj(ević).

vačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu školske god. 1919./1920. To se razaznaje iz popisa đaka te Gimnazije iz školske god. 1921./23. Franjevačka klasična gimnazija Široki Brijeg šalje pod urudžbenim brojem 111./21., 25. rujna 1921. Redo-državnom starješinstvu u Mostaru na njihovo traženje popis svih đaka u Gimnaziji. U tom dopisu stoji: »... po naređenju toga starešinstva od 1. rujna 1921., br. 438. dostavlja se imenik svih upisanih djaka u ovu gimnaziju, napose internista, a napose externista.«

Popis đaka te školske 1921./22. za III. r. je sljedeći:

»Internisti:

Barbarić Anto iz Klobuka
Bubalo Anto iz Čapljine
Jelić Nikola iz Širokog Brijega
Kožul Jure iz Ljutoga Doca
Ljubić Ante iz Širokog Brijega
Skoko Stjepan iz Veljaka

Externisti:

1. Gjanešić Viktor iz Širokog Brijega
2. Erceg Vlatko iz Veljaka
3. Galić Stjepan iz Gorice
4. Gadže Frane iz Ljubuškog
5. Jelavić Dušan iz Dalmacije
6. Majić Nikola iz Vitine
7. Mrčić Zdravko iz Čapljine
8. Nikolac Vinko iz Dalmacije
9. Ostojić Dragan iz Širokog Brijega
10. Šešelj Alfonz iz Mostara
11. Vego Marko iz Čapljine
12. Vrdoljak Jure iz Drinovaca
13. Zeljko Marko iz Širokog Brijega
14. Zeljko Ivan
15. Zorić Jago iz Gruda«³

Jure je malu maturu polagao 1922./23. školske god., nakon svršenog IV. r. Gimnazije. Pred polugodište te godine internisti – sjemeništarci su 3. prosinca 1922. održali »... zabavu u počast novim profesorima i mladomisnicima u inozemstvu. Na zabavi prisustvovao i narodni zastupnik Juraj Puljić. Pozvani i odazvali se u većem broju činovnici i trgovci i lijep broj seljaka ...«; a u 8. točki toga programa Kožul (Jure) održao je »... deklamaciju: Oda batini od Z.J. Jovanovića«.⁴

Novicijat na Humcu

Školske god. 1924./25. Jure je pao iz hrvatskog, francuskog i povijesti.⁵ Zbog toga je izgubio pravo na daljnje školovanje. No, iz provincijske Pismohrane saznajemo da je ipak nastavio školovanje i svoj hod prema Novicijatu.

»Zaključili smo na učiteljskoj sjednici od 11/9 1925. god., da se isključeni gimnazijalci zbog slaba uspjeha u nauci ponovno prime u naše sjemenište pod uvjetima: Kožul u VI. razred, ako plati za uzdržavanje kao vanjski gimnazijalci. Stojić u I. razr. pod uvjetim kao i Kožul. Mikulić je učinio popravni ispit, pak prelazi u II. razred pod uvjetima unutar-njih gimnazijalaca.«⁶

»Na Petrovdan t. g. kanimo prepustiti u novicijat naš na Humcu Juru Nuića Ivanova iz Drinovaca, koji je svršio VI. raz. u gimnaziji dr-

žavnoj u Mostaru te deset pitomaca našega sjemeništa na Širokom Brijegu, koji su takodjer svršili VI. gimn. raz. u našoj gimnaziji na Širokom Brijegu i to: Adamčik Silvio Ivanov iz Konjica; Čuvalo Mato Nikolin iz Proboja; Kožul Jure Jurin iz Ljutog Doca; Mandić Andrija Mijin iz Lisa; Naletilić Nikola Jurin iz Lisa; Pehar Nikola Matin iz Gradnića; Radišić Stanko Šimunov iz Grljevića; Šaravanja Andrija Stipin iz Dobrog Sela; Skoko Stjepan Šimunov iz Graba i Vasilj Frano Andrijin iz Medugorja.«⁷

Dana 29. lipnja 1926. na svetkovinu Sv. Petra i Pavla franjevački su habit obukla deseterica kandidata. Među njima je i »... Jure Kožul, sin Jure i Kate r. Čović, rođen u Ljutom Docu 16. 4. 1906.«⁸ Uzeo je redovničko ime fra Julijan.

Završetak gimnazije na Širokom Brijegu

Dana 7. prosinca 1927. prirediše Blaženoj Djevici Mariji akademiju svi đaci, a fra Julijan je čitao referat: Marija, nada naša.⁹ Pismohrana Provincije čuva popis svih đaka po razredima s njihovim razrednim starješinama i ocjenama za školsku god. 1927./28.. Fra Julijan je te školske god. VII. r., razredni mu je starješina dr. fra Radoslav Vukšić, a ocjene su mu sljedeće:

⁵ SP. SV. 55., f. 123. – 124., u potpisu je dr. o. fra Mato Čturić, direktor Gimnazije.

⁴ *Ljetopis Gimnazije 1919-1935.*, pisan rukom ravnatelja Gimnazije. Ovo je na strani 28. zapisao fra Mato Čturić.

⁵ SP. SV. 67., f. 2.

⁶ SP. SV. 67, f. 150., Provincijalat hercegovačkih franjevaca u Mostaru, broj 568/1925., Mostar, 19. IX. 1925., provincijal.

⁷ SP. SV. 69., f. 14.; Osim toga Pismohrana Provincije u SP. SV. 69. f. 16., čuva isti ovaj popis kandidata za novicijat, završenog VI. r. gimnazije sa Širokog Brijega i Juraja Nuića kao jedanaestog. Krasnopisom ga je učinio njihov prvi meštar fra Viktor Nuić na Širokom Brijegu 23. lipnja 1926. te poslao Provincijalatu s napomenom: »Evo šaljem tražena imena i prezimena kandidata. Pozdrav od nas svih«; u SP. SV. 69., f. 271. od 29. lipnja 1926. čuva se Izjava nastupnih novaka na Humcu (njih deset, bez Andrije Šaravanja »koji je istupio u po duhovnih vježbi«).

⁸ Fra Robert Jolić, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2009., str. 150.

⁹ Usp. fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, sv. II.*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2011., str. 362.

VII. razred, razredni starješina dr. fra Radoslav Vukšić	Vladanje, predmeti i propušteni sati												
	V l a - danje	V j e - r o n a - uka	H r - vatski	L a - tinski	Grčki	Fran - cuski	Z e - mljo - pis	Povi - jest	Mate - mati - ka	Fizika	Filoz. Prop.	I z o - s t a o - sati	Neo - prav - dano
1. Adamčik fra Bruno	5	5	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	-
2. Čuvalo fra Ljubo	5	5	3	3	2	3	4	4	2	2	3	-	-
3. Kožul fra Julijan	5	5	3	2	2	3	3	3	2	2	3	-	-
4. Mandić fra Nevinko	5	5	3	3	2	3	3	3	2	2	3	-	-
5. Naletilić fra Stjepan	5	4	2	2	2	3	2	2	1	2	3	-	-
6. Skoko fra Ferdinand	5	5	2	3	3	3	3	3	2	2	3	-	-
7. Radišić fra Rajko	5	5	3	3	3	3	3	3	2	3	3	-	-
8. Pehar fra Teofil	5	5	3	3	4	4	3	3	3	4	4	-	-
9. Anić fra Anđelko	5	4	3	2	2	3	3	3	3	3	4	5	-
10. Vasilj fra Vendelin	5	5	4	3	2	3	4	4	2	2	4	-	-

Nadglednik, prefekt, u sjemeništu je fra Viktor Nuić, a u klerikatu, VII. i VIII. r. fra Oton Knezović.¹⁰

Sljedeće školske god. 1928./29. fra Julijan je VIII. r. Nakon svršetka razreda slijedila je velika matura – ispit zrelosti. »Dana 12. VI. dođe vladin izaslanik Gjorgje Vasković, kustos muzeja u Sarajevu. Imenovan bio Luka Karaman, ali se nije primio radi starosti. Izaslanik je inspicirao nastavu tri sata. Isti dan prestade nastava. Iza podne bila je sjednica za viši teč. ispit.«¹¹

Na sv. Antu, 13. lipnja 1929. pisao je s kolegama pismeni iz hrvatskoga kao uvjet za maturalni ispit. Tema pismenog zadatka glasila je: »Život kratak je kao san, djela vječna su tek«. Potom su 14. imali ispit iz matematike, 15. iz francuskog, 16. iz latinskog. Usmeni su ispit polagali 19. dopodne i popodne. Dopodne su ispitana četvorica, a popodne dvojica. Dan poslije, 20. lipnja, ispitana su ostala četvorica. »Na tri mjeseca pali su iz matematike: fra Julijan Ko-

žul i fra Nevinko Mandić. Ostali su prošli: Adamčik fra Silvio, Nuić fra Angjelko, Pehar fra Teofil, Radišić fra Rajko, Skoko fra Ferdo, Vasilj fra Vendelin i dva civila Rakić i Polić.«¹²

Dana 19. i 20. rujna 1929. »bila popravna matura za reprobirane klerike u junskom roku Kožula fra Julijana i Mandića fra Nevinka. 20. IX. bile pismene radnje prije podne, popodne usmeno. = Prošli.«¹³

Studij bogoslovije, vječni zavjeti i svećeničko ređenje

Bogosloviju fra Julijan uči u Mostaru od jeseni 1930.¹⁴ do ljeta 1932. »Kožul, fra Julijan upisan u katalog Franjevačke teologije u Mostaru školske 1929./30. godine kada je uspješno završio prvu, a šk. 1930./31. g. drugu, šk. 1931./32. g. treću godinu te zimski semestar šk. 1932./33. g. četvrte godine, a nakon toga je nastavio studij u inozemstvu, kako je zapisano u opasci uz imena studenata što su upisana u ljetnom

semestru te godine bez ocjena: »Koji nijesu ocijenjeni bili su u inozemstvu (tj. ff: B. Adamčik, J. Kožul, N. Mandić, Arkandeo Nuić)«.«¹⁵

Svečane je zavjete položio u Mostaru 2. srpnja 1930. Od 15. svibnja 1932. na odsluženju je vojnoga roka u Mostaru. O tome svjedoči provincijalov dopis gospodinu generalu Vojislavu Saviću, komandantu Jadranske Divizije u Mostaru: »Slijedeći svećenički kandidati, nadležni kod ovoga Provincijalata, nalaze se od 15. maja o. g. na odsluženju kadrovske roka kod vojne bolnice u Mostaru kao redovi-gjaci: Silvester Adamčik, Jure Kožul, Jure Nuić, Nikola Pehar, Stjepan Skoko, Franjo Vasilj.

Spomenuti djaci-vojnici radi oskudice svećenstva u Hercegovini potrebni su za duhovnu pastvu i trebali bi da budu rukopoloženi za svećenike početkom mjeseca septembra o. g. Radi toga Vas, gosp. Komandante, najljepše umoljavam, da bi svima navedenima redovima-gjacima izvolili podijeliti dopust od

¹⁰ SP. SV. 72., f. 387., 420.

¹¹ Usp. fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, sv. II.*, str. 391. – 392.

¹² Isto, str. 392.

¹³ Isto, str. 460.

¹⁴ Curia prov. Hercegovinae Nr. 346./30. str. 2. Fratres clerici studentes Theologiae: FFr. Juvenalis Bubalo, Ludovicus Vego, Cherubinus Jelić, Gulielmus Primorac, Leonardus Rupčić, Bonifacius Šimović, Bruno Adamčik, Julianus Kožul, Innocentius Mandić, Angelicus Nuić, Theophilus Pehar, Raynerius Radišić, Ferdinandus Skoko et Vendelinus Vasilj.

¹⁵ Pavao Knezović, *Studij bogoslovije u hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860. – 1945.*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2012., str. 837. – 838.

2 i po mjeseca i otpustiti ih u manastir radi rukopoloženja početkom mjeseca septembra o.g. Nakon rukopoloženja za svećenički čin većina će spomenutih kandidata biti poslana u Inozemstvo /Francuska/ radi dovršenja viših teoloških studija početkom mjeseca oktobra o.g., pa je i to jedan razlog da sam slobodan zamoliti Vas za otpuštanje iz bolničke službe.«¹⁶

Odgovor vojske je negativan s objašnjenjem da pravo na »odsustvo« stječu tek nakon isteka šest mjeseci odsluženog roka, »a u to vreme se oni već otpuštaju iz kadra«¹⁷. No, ipak su pušteni na odmor što je razvidno od sljedećeg vojnog dopisa gdje se zahtijeva da se vrate u vojarnu.¹⁸ Vojske su se riješili 22. rujna 1932., kako o. Biskupu piše fra Urban Barišić u. z. Provincijalu tražeći da ih zaredi za svećenike »... na 2. oktobra 1932., ili kojim bližnjim danom ... Propisne demisorijalne i sve nužne isprave ređenika pravovremeno će se P. Naslovu dostaviti. Mostar, 23. septembra 1932.«¹⁹

Fra Julijan je sa svojim kolegama zaređen za svećenika 11. prosinca 1932. u Mostaru. Pismohrana Provincije čuva njegov vlastoručni popis skupljenog novca na njegovoj mladoj sv. misi i u koju je svrhu utrošen.²⁰

Za spomenute bogoslove 30. studenoga Provincijal od Direkcije Državnih Željeznica Zagreb traži »... pravo na 50% popusta od redovne tarife pri vožnji željeznicom.«²¹ A od Generala franjevačkog reda provinci-

Fra Julijan Kožul i fra Vendelin Vasilj za vrijeme studija

jal fra Dominik Mandić traži obedienciju zbog studija u inozemstvu.²² General 12. prosinca 1932. ovu molbu ispunjava.²³ Potom Provincijal od Komesarijata Policije u Mostaru traži da za spomenutu četvoricu izda putovnice za Francusku i Njemačku.²⁴

Dana 9. siječnja 1933. kreću za Pariz na nastavak teološkog studija fra Julijan Kožul i fra Vendelin Vasilj s popratnim pismom svoga provincijala i preporukom provincijalu provincije u kojoj će od sada živjeti i studirati.²⁵ Svojim pismom od 14. veljače 1933. provincijal fra Dominik Mandić dodatno preporučuje fratre studente fra Julijana i fra Vendelina msgr. Beaupinu.²⁶

Na njivi gospodnjoj Hercegovačke franjevačke provincije

Prva svećenička služba fra Julijana Kožula u Provinciji je duhovni pomoćnik i voditelj trećega reda u franjevačkoj rezidenciji u Duvnu, kateheta u Sarajlijama, voditelj Marijine Kongregacije, propovjednik i ispovjednik.²⁷ No, da je još 15. srpnja 1933. »na naucima« svjedoči dopis duvanjskoga župnika fra Mije Čujića Provincijalatu, »da imenuje o. fra Jaku Jukića upraviteljem trećara, dok fra Julijan dodje. Molim da se dozvola što prije opremi jer odavno nije trećarima davano ni blagoslov ni pouka.«²⁸

Dana 10. listopada 1933. fra Julijan piše provincijalu pismo iz Pari-

¹⁶ SP. SV. 97., 1932., f. 128., 21. kolovoza 1932., u potpisu je provincijal.

¹⁷ SP. SV. 97., f. 129., 31. kolovoza 1932.

¹⁸ SP. SV. 97., f. 213., 27. rujna 1932.

¹⁹ SP. SV. 97., f. 210., 23. rujna 1932.

²⁰ SP. SV. 99., f. 3., 31. 12. 1932. i fra Julijanov vlastoručni potpis.

²¹ SP. SV. 97., f. 390., a ti su: fra Bruno Adamčik, fra Vendelin Vasilj, fra Julijan Kožul, fra Ferdo Skoko, fra Teofil Pehar i fra Anđelko Nuić.

²² SP. SV. 97., f. 392., za fra Julijana i fra Vendelina u Pariz, a za fra Brunu i fra fra Anđelka u Breslau.

²³ SP. SV. 97., f. 467.

²⁴ SP. SV. 97., f. 484., Mostar, 30. prosinca 1932.

²⁵ SP. SV. 99., f. 64., 9. 1. 1933.

²⁶ SP. SV. 99., f. 185.

²⁷ *Dispositio personalis in Provincia Hercegovina pro anno Domini 1933.*, str. 7.

²⁸ SP. SV. 100., f. 285., 15. 7. 1933. Duvno.

za, u kojem se zanima »... koliko ću još ostati ovdje. Ja se pripremavam za jurisdikciju. Ne mislim je ovdje polagati, jer mi to ovdje nitko ne preporučuje, a onda mogao bi i naš ordinarij praviti s tim poteškoćama za me. Pa onda mislim da je najzgodnije i sigurnije, da je u Provinciji polazem. Predavanja ovdje počinju na 1. studenoga. Za povratak mogu dobiti znatan popust na drž. željeznicama u Francuskoj, ali se moram prije 15 dana najaviti. Mi smo ovdje svi dobro i zdravo. Za nekoliko dana ulazimo u Duh. vježbe.«²⁹

Na definitivnom kapitulatu održanom 21. ožujka 1934. fra Julijan je određen za kapelana na Humcu.³⁰ Jurisdiksijski je ispit polagao u Provinciji, ali s jednim zakašnjenjem jer je bolovao od pjegavog tifusa. »Apsolvirani teolog o. Julije Kožul, kapelan na Humcu bolovao je od pjegavog tifusa, kada je njegov kolega polagao ispit o. Angjelko Nuić. Stoga molim Preuzvišeni Ordinarijat, da uzme u obzir ovu okolnost, pa odredi ispit za jurisdikciju O. Kožulu, jer bi nam bilo dugo čekati redovite godišnje ispite, tim više, što i župnik na Humcu boluje od pjegavog tifusa.«³¹ Fra Julijan je ispit polagao 23. svibnja 1934. u 16.00 u Mostaru u Biskupskom Ordinarijatu pred slijedećim povjerenstvom: dr. don Petar Čule, dr. fra Anto Jelavić i dr. fra Leo Petrović. Ocijenjen je s dobar /2/.³² Na Humcu je fra Julijan nastojao osnovati Marijinu Kongre-

gaciju, jer mu se kao mladom svećeniku činila najzgodnijom u gajenju elitnog katolicizma, »kojeg mi malo imamo«, naglašava u svom dopisu Provincijalatu.³³

Na sastanku Uprave provincije 23. travnja 1935. u Mostaru fra Julijan je određen za kapelana u Posušje, vikara rezidencije i vođu III. reda sv. Franje.³⁴ Provincijal Franjevačkoj rezidenciji Posušje šalje dekret u kojem ih obavješćuje da ta jedna od najstarijih župa u Hercegovini uopće nema Kronike. »Za taj ljetopis treba dulje vremena upotrijebiti savnavaajući matične knjige, te ispitivajući usmenu predaju. Stoga nalažemo O. Julijanu Kožulu, da se s pomoći Božjom lati toga posla, imade prigodu znanstvenog rada, a rezidenciji će veliku uslugu učiniti. Neka mu O. Preses uruči na raspolaganje sve matične knjige, da mogne ljetopis započeti. Ljetopis neka se najprije napiše na običnom papiru, da ga mogne korigirati koje stručno lice, koje ćemo naknadno odrediti.«³⁵

Provincijalat ne može zbog bolesti uha računati na fra Darinka Brkića koji je određen za seoničkog župnika, te na to mjesto Ordinarijatu predlaže fra Julijana Kožula, a umjesto njega za kapelana i katehetu u Posušju fra Stjepana Naleti-

lića.³⁶ To je i službeno učinjeno na razmještanju osoblja 16. travnja 1936. Fra Julijan Kožul određen je za župnika Seonice i voditelja III. reda Sv. Franje.³⁷ Na samom početku svog župnikovanja obraća se Provincijalatu jer se susreće s problemom da među službenim župnim knjigama nema »... knjige misnih intencija ni knjige milostinje. Rekli su mi, da je to kod Vas, pa Vas najljepše molim, da ih pošaljete, jer su mi potrebne. Inventar kuće nijesam ni od koga primio, ne mojom krivnjom, i došao sam u praznu i zapuštenu kuću. Budući da je ostalo nešto stvari od pok. Jake (Jukića, m. o.), to Vas molim, da me izvestite, što ću s njima učiniti.«³⁸ Od Provincijalata je 18. svibnja dobio odgovor da će spomenute knjige biti vraćene »prvom zgodnom prilikom«, da predaja inventara spada na pokrajinskog gvardijana, a da o stvarima pokojnoga fra Jake napravi poimenično izvješće.³⁹

Sljedećih će mjeseci fra Julijan brinuti brigu o trošnom župnom stanu, o čatrnji i drugim objektima s crkvom. Pomoć za ove poslove traži od sreskog Načelnništva Tehničkog Odeljka u Livnu i Provincijalata, a kuša pomoć dobiti i od župljana. U tu je svrhu osnovao prema napatku Provincijalata i župno vijeće te se

Vodio je brigu o preminuloj braći. Njihove je grobove obnavljao i nastojao saznati tko je zapravo tu pokopan. Time je kod svojih župljana budio svijest prema Crkvi i njezinim službenicima.

²⁹ SP. SV. 102., f. 142., 10. 10. 1933. fra Julijan Kožul.

³⁰ *Dispositio personalis in Provincia Hercegovina pro anno Domini 1934.*, str. 7.

³¹ SP. SV. 104., f. 181., 16. 5. 1934., provincijal.

³² SP. SV. 104., f. 250. Za vrijeme bolovanja i dok nije položio jurisdikciju fra Julijana je na Humcu zamjenjivao njegov kolega fra Anđelko Nuić kapelan u Mostaru, SP. SV. 104., f. 154., Mostar, 9. 5. 1934., provincijal.

³³ SP. SV. 106. f. 79. fra Julijanov dopis Provincijalatu 12. 10. 1934., k tome još dopis fra Valentina Zovke od 6. 10. 1934. također Provincijalatu: »Za Marijinu kongregaciju pitao me fra Julije Kožul i ja mu dozvolio. Te on o tome radi da osnuje istu.«, SP. SV. 106., f. 50

³⁴ *Dispositio personalis in Provincia Hercegovina pro anno Domini 1935.*, str. 8.

³⁵ SP. SV. 108., f. 297., Mostar, 19. lipnja 1935. službeni broj Provincijalata 662/35., provincijal.

³⁶ SP. SV. 108., f. 180., 24. svibnja 1935. pod službenim brojem 555., provincijal.

³⁷ *Dispositio personalis in Provincia Hercegovina pro anno Domini 1936.*, str. 8.

³⁸ SP. SV. 115., f. 69., Seonica, 7. svibnja 1936., župnik fra Julijan Kožul.

³⁹ SP. SV. 115., f. 90., Mostar, 18. 5. 1936., Provincijalat.

nada da će mu koristiti da župljani, koji su siromašni, pomognu udaraju-ći besplatno nadnice.

Fra Julijan se 3. rujna 1939. obraća Provincijalatu da bi dobio upute glede izgradnje fratarske grobnice koja se podiže dobrotom tog Provincijalata. U njoj će biti ukopana petorica fratara koji su bili župnici i ukopani su u seoničkom groblju.⁴⁰ Fra Julijan se uistinu poduzeo da ta grobnica bude što bolje urađena i da u njoj nađu mir franjevci koji su prije njega tu djelovali. Pokušava saznati njihova imena pa veli: »Koliko sam mogao ustanoviti, ovdje su pokopani slijedeći župnici – franjevci: o. Mijo Čović (Čuić?), o. Jozo Barić, o. Paško Kvesić, o. Jozo Vrljić, o. Filip Ančić, o. Ivan Bagarić i o. Jure Nižić. Dakle, svega ih sedam. Velik broj. Vi možete stručno ustanoviti, ukoliko se to dade, dan rođenja i smrti svakog pojedinog, pa da se stavi na ploču, koja ima doći na grobnicu.« Potom u svom dopisu Provincijalatu govori o tome da će stolar g. Rošec, koji se nalazi u Duvnu, napraviti od drveta križ, kojeg bi od betona, prema provincijalovoj želji, trebao saliti Šandrak. »Pozvao sam sve okolne župnike, da toj svečanosti prisustvuju. Prema želji fra Kleminej zadržati sa propovijedi o. Pile Gašpar župnik iz Šuice. Cijela župa proslavit će taj dan. Bilo bi osobito lijepo, da netko dođe i iz Mostara, da se tim neznanim junacima dade počast. Misa će biti u 9 sati u četvrtak.«⁴¹

Fra Julijan je 11. listopada 1939. u Mostaru, s još sedmoricom subraće, uspješno položio ispit za jurisdikciju pred tročlanim povjerenstvom: fra Antom Jelavićem, don Petrom Čulom i fra Leom Petrovićem.⁴² S fra Jerkom Karačićem imao je misije u Posuškom Gracu 23. – 26. ožujka i u Rakitnu 28. – 31. ožujka 1941.⁴³ Fra Julijana je za vrijeme tih misija u Rakitnu i Posuškom Gracu u Seonici po provincijalovom dekretu zamjenjivao fra Roland Zlopaša.⁴⁴

Na definitivnom sastanku 29. svibnja 1941. fra Julijan je iz Seonice premješten za župnika u Drinovce (Presesa residencije). Fra Valentin Zovko mu je duhovni pomoćnik i vikar rezidencije. Fra Filip Gašpar je određen župnikom Seonice.⁴⁵ Dana 7. srpnja 1941. javlja se Provincijalu iz Drinovaca svjetujući ga za njive zvane »Očevina« u Seonici, da se ne otuđuju i zamjenjuju za druga zemljišta, već da se to pokuša s Fratarskim gajem kojeg ima preko 200 dunuma. Provincijalu javlja da je toga dana počeo u Drinovcima pripravljanje materijal i da je odziv vjernika dobar, a da sam zbog silnih poslova nema vremena.⁴⁶ Ispit za jurisdikciju fra Julijan uspješno polaže 8. listopada 1941. s još 11 subraće u Biskupskom dvoru pred don Petrom Čulom, fra Bonacijem Rupčićem i fra Leom Petrovićem.⁴⁷

Krajem listopada fra Julijan se javlja provincijalu pismom u kojem veli da nema nekih novosti. Misli na spo-

menik fra Paškalu Buconjiću za kojeg je skupljeno nešto materijala, »... ali neće biti posve dovoljno. Ne vidim još svih uvjeta za posao. Što se mene tiče, ja ne bih urgirao s poslom mnogo, dok su još ovakve abnormalne prilike. Inače, ja sam na raspolaganje.

Kamen nijesam još godio za stepenice, dok ne vidim sredstva. A o toj stvari mislim. Ovdje je dolazio ing. Teh. odjeljka gosp. Lončarić i mjerio cestu, koja bi se imala proširiti. Tom prigodom proširenja mislio sam, da bi bilo dobro izrabiti i upotrebiti kamen, kojeg će biti mnogo iznad Tomasove male na okuki. Međutim stvar će leći radi toga, što je ovaj put još općinski. Sa ljudima u općini sam o tome govorio i mislim nešto poduzimati, da se ovaj put proglasi državnim.

Kamen za stepenice, ako bi ta mogućnost izostala, može se kupiti kod Vrcanovih kuća. Bilo bi dobro da se hrana za majstore i radnike prima preko Tehn. odjeljka.

Duh. Stanica u Čapljini javila mi je ... da je odobren prevoz onog granitnog pijeska monopolskim automobilima dole. Ja sam već predvidio za to mjesto, pa uredite s fra Andrijom (Jelčićem, župnikom u Čapljini, m. o.), da o tome vodi računa. ...

Ja bih Vas lijepo molio ispred ove rezidencije, da nam za ovaj post od Svih Svetih do Božića olakšate sa uzimanjem mesne večere, jer nam je teško dobiti posnu hranu...

⁴⁰ SP. SV. 127., f. 389., pismo fra Julijana Kožula Provincijalatu. O grobnici je u Pismohrani i fra Julijanov dopis Provincijalu od 18. rujna 1939., SP. SV. 128., f. 41., Seonica, 18. 9. 1939., te Račun za gradnju franjevačke grobnice u Seonici 1939. od 7. listopada s podrobnim utroškom i na njemu potvrda da je novac za grobnicu dobio od Provincijalata 10. X. 1939.

⁴¹ SP. SV. 128., f. 120., Seonica, 1. 10. 1939. fra Julijan.

⁴² SP. SV. 128., f. 128., Mostar, 11. listopada 1939. Na ukopane se fratre fra Julijan još jednom obraća Provincijalatu u svom dopisu od 15. listopada 1940.: »Još iz Sarajeva nema imena za one fratre, ovdje pokopane.«, SP. SV. 131., f. 300.

⁴³ SP. SV. 133., f. 163. Ovo se saznaje iz provincijalova dopisa s Humca 23. veljače 1941. fra Jerki Karačiću koji je za ove misije zamijenio fra Dionizija Lasića jer je morao u Rim.

⁴⁴ SP. SV. 133., f. 208., 168/41, Mostar 22. III. 1941.

⁴⁵ *Dispositio personalis in Provincija Hercegovina pro anno Domini 1941.*, str. 8. i 9.

⁴⁶ SP. SV. 133., f. 513., Drinovci, 7. srpnja 1941. Materijal pripravlja za stube prema crkvi i za spomenik fra Paškalu Buconjiću kojeg je nacrt uradio fratar arhitekt rodom iz Drinovaca, fra Pio Nuić.

⁴⁷ SP. SV. 134., f. 297.,

Među radnicima u tunelu (prokopavao se tunel Nuga – Peć Mlini za hidroelektranu i melioraciju Imotsko-grudskog polja, m. o.) pričaju, da ima dosta komunizma i nerada⁴⁸

Graditeljski se najviše razmahao u Drinovcima. Nije se žalio, upregao je sve svoje sile da drinovačku župu oživi i tvorno, a ne samo duhovno.

Fra Julijan se 10. studenoga 1941. javlja provincijalu osobnim pismom u kojem mu zahvaljuje na pismu i savjetu glede »posta«. »Što se tiče posta, iskreno govoreći, najviše sam tražio tu povlasticu radi gosta, jer ovdje skoro svaki dan naleti neko od naših gosta, pa sam u neprilici za hranu. Nas dvojica (on i fra Valentin, m. o.), nadam se, da ćemo se moći držati posta – sa krompirom i sirom, i kad se gosti ugoste, bit će i meso, prema dozvoli. – Dakle, samo u iznimnim slučajevima.

Kupio sam pleh za vanjsko utvrđivanje crkve. Sada podmazujem i utvrđujem ciglu, a onda ću s plehom. Sa fra Pijom sve sam pregledao i držat ću se njegovih uputa.⁴⁹

»... Po uputi mise sam počeo danas 10. XI. t.g. voditi i to izvolite za-bilježiti. Nadam se, da će, dok novac za Spomenik prisprije, biti dovoljno materijala.⁵⁰

Pismohrana Provincije čuva fra Julijanov dopis od 16. studenoga 1941. u kojem Provincijalatu predaje obične sv. mise.⁵¹ A u proljeće 1942. župnik Drinovaca šalje pismo Provincijalatu herc. franjevacu u Mostaru i u pismu svoju fotografiju s molbom da mu »... izvade legitimaciju, da je imam za svaki slučaj potrebe kod sebe. U isto vrijeme molio bi Vas

za dozvolu otići u Zagreb radi sljedećega: Moji župljani silno gladuju, a nemaju što niti dovoljno zasijati. Oni su skupili trošak i mene mole ako je ikako moguće, da

ja sa nekim odem. Glavar je bio sa prestojnikom, pak mu je rekao da bi svakako najbolje bilo i najprije bi se dobilo kada bi ja otišao.

Radi sjemena moralo bi se odma ići, pak ako mi dozvoljavate, ja bi Vas molio, da mi odma odgovorite.⁵²

A 30. travnja Franjevačka rezidencija – Drinovci službeno se obraća Provincijalatu s opisom jasnog stanja u samoj kući. »Franjevačka rezidencija u Drinovcima ... vrlo je oskudna sa pokućstvom. (... nema ni svog spareta, niti peći za sobe /osim jedne slabe/, ni stola, ni ormara u kuhinji, niti dovoljno jedaćeg pribora.) ... Budući da su vrlo teška vremena, a za ovu župu radi poplave polja lani i ove godine, osobito teška, to je potpisano nemoguće pribaviti za sada najpotrebnije stvari.⁵³

Rat biva sve bliže Hercegovini što je razvidno iz dopisa i otpisa župnika s Provincijalom i obrnuto u provincijskoj Pismohrani. Svi započeti poslovi i namisli bivaju prekinuti, a ostaje golo spašavanje provincijskog i dušobrižničkog ustroja života. Na provincijskom kapitolu 3. srpnja 1943. za provincijala je umjesto dr. fra Krešimira Pandžića izabran dr. fra Leo Petrović. Novi provincijal se u samom početku susreće s nečekivanim poteškoćama što ih uzrokuje rat i bojišnica koja se premješta

u Hercegovinu. Tako 7. prosinca 1943. pod službenim brojem Provincijalata 869/43. provincijal fra Leo piše sljedeće drinovačkom župniku.

»Poštovani otče fra Julije!

Na Humcu je vojska zauzela tri četvrtine samostanskih prostori-ja, radi toga sam morao razmjestiti sve starije otce s Humca po raznim župama. Bio sam stavio p. o. fra Ciprijana u Vitinu. On je tamo otišao najspremnije. Međutim se pokazale velike poteškoće koje su onemogućile boravak p. o. fra Ciprijana. Radi toga sam mu poslao Obedientiam za Drinovce.

Suvišno je, da napominjem, da ga gledate prema prilikama što bolje i što ljepše. On je ne samo starijih godina, nego uz to i oslabio usljed ovih prilika i okolnosti.

Nije premještaj naumljen trajan, ali svakako dotle dok se prilike na Humcu ne budu promienile na bolje, tj. prostorije ostale slobodne i date nama na raspolaganje.

Tebe i o. kapelana srdačno i mnogo pozdravljam.

Provincijal.⁵⁴

Osvanula je nova 1944. Široki je Brijeg u plamenu i vatri, Mostar također, cijela je Hercegovina postala nesigurnom. U ljude se uvukao strah. Vijesti su jedna gora od druge. Provincijal fra Leo poput najbrižnijeg domaćina obitelji nastoji skupiti Zajednicu. Kuša kratkim dopisima u otežanoj komunikaciji spasiti što se spasiti daje. Na srcu su mu djeca na Širokom Brijegu, Humcu, Mostaru. Ni jedno od mjesta nije sigurno, osobito Široki Brijeg. Nastave, pa skoro da i nema. Iz Mostara se seli Bogoslovija, za širokobriješke klerike⁵⁵ s

⁴⁸ SP. SV. 134., f. 430., Drinovci, 29. listopada 1941. fra Julije.

⁴⁹ SP. SV. 134., f. 415.

⁵⁰ SP. SV. 134., f. 416.

⁵¹ SP. SV. 134., f. 443b.

⁵² SP. SV. 135., f. 336. U potpisu je fra Julije, Seonica, 18. IV. 1942. Vjerojatno se radi o Drinovcima, i da je fra Julijan pogrješkom napisao Seonica, iako iz sadržaja pisma može biti i drugo mjesto.

⁵³ SP. SV. 135., f. 387. U potpisu je fra Julijan Kožul.

⁵⁴ SP. SV. 141., f. 328.

⁵⁵ To su VII. i VIII. r. gimnazije koji završavaju nakon novicijata.

gvardijanom fra Andrijom popravlja kuću u Crnču, s namjerom da barem njima omogući neki boravak.

Cijelo ovakvo stanje Provinciji, provincijalu fra Leu i Upravi Provincije pada u toj 1944. godini, stotoj godini od samostalnog življenja Zajednice hercegovačkih franjevaca. Unatoč svemu 16. svibnja 1944., točno na stotu obljetnicu od »odcipljenja«, provincijal fra Leo saziva definitorijski kapitul na Širokom Brijegu, točnije na Čerigaju⁵⁶ i pravi raspored osoblja te kuje naume o pisanju velikog šematizma. Sve to svjedoči Hercegovina franciscana iz toga vremena. Po tom rasporedu osoblja fra Julijan Kožul premješten je za župnika u Veljake.⁵⁷

Negdje su u isto vrijeme iz Mostara u Veljake premješteni i bogoslovi, a s Humca Novicijat. Provincijal fra Leo Petrović stoga učestalo razmjenjuje dopise s tom župom i župnikom, kao i s profesorima odgojiteljima koji su s bogoslovima i novacima.

Pismohrana Provincije čuva:

»Dnevni raspored bogoslova u Veljacima

6 sati ustajanje

6 i po hore, razmatranje i svete mise

8 sati doručak

9 – 11 predavanje

11 sati vježbanje ceremonija

12 sati vespere i komplet, ručak, pohod Presv. Sakramentu, odmor

15 sati matutin i laude. Poslije učenje.

19 i po meditacija

20 sati večera

21 i po počinak

Na šetnju idu jednom ili dva puta sedmično.«⁵⁸

Provincijal je iz Veljaka – Humca dobio pismo od fra Jerke Mihaljevića

u kojem ga moli da u Veljake pošalje cementa kako bi mogli popraviti »... one sobe pod blagavaonicom, nužnik i čatrnju. ... Pošaljite nam nešto mekinja...«⁵⁹ jer uzgajaju »pet komada svinja«.

Dana 11. lipnja 1944. odgovara provincijal fra Jerki Mihaljeviću u Veljake: »Šaljem Vam 8 vreća cementa. Više mi nije moguće. I ovo će Vam biti dosta. Za poda se miješa 1:10, a za čatrnju i nužnik nije mnogo potrebno. Jedva sam i ovo poslao. Nemamo ni mi nego nekoliko vreća još za najpreče potrebe.

Šaljem Vam i 8 qu. mekinja, tj. 16 vreća po 50 – kg.

Jednom zgodom poslat ću Vam jednu teku za bilježenja svega što ste odovuda tamo ponieli. Bojim se razvuće se kojekuda. Ne mislim baš na Vas tamo u Veljacima, nego se svukuda razvlači, pa će biti teško kasnije sve prikupljati bez točnog popisa. Isto sam naredio i u Čerinu.

...

Mal da ne zaboravih spomenuti ... dao sam fra Juliju ništa manje nego 500.000. kuna, petstotinatisu-ća kuna za kupnju siena ...«

Dana 2. srpnja 1944. fra Julijan Kožul šalje Provincijalatu pod službenim brojem župnog ureda 654/44., 656 (šest stotina pedeset i šest) nerečenih intencija a 300. kn / novac je zadržan.⁶⁰ Jedan značajan dopis šalje provincijal fra Leo Petrović župniku Veljaka fra Julijanu Kožulu 6. srpnja 1944. pod urudžbenim brojem 468/44.:

»Poštovanom o. fra Juliju Kožulu, predsj. Residencije u Veljacima

U Veljacima je naša residencija i studij teologije. Ona se mora upravljati po uzoru samostana. Residencija je mali samostan, samostan II. reda. Dapače su i naše župe redovničke kuće, koje se upravljaju po propisima kanona i naših Konstitucija i Statuta provincijskih.

Prema tome:

1. U residenciji mora vladati pod-

Kao župnik u Veljacima

⁵⁶ Kojeg tom prigodom fra Leo provincijal naziva našom Porciunkulom.

⁵⁷ In Nomine Domino. Amen! Dispositio personalis nostri jubilei centenarii 1844-1944. in Congressu Definitorii Almae Nostrae Provinciae Assumptionis B. N. V. facta die 16. Maii anno 1944, occurrente die centenario adventus Patrum Nostrorum de Kreševu ad Čerigaj-Široki Brieg, in Conventu Nostro Assumptionis B. M. V. in Široki Brieg celebrato, praesidente in eo ARP. Leone Petrović Ministro Provinciali. Nr. 312/44.

⁵⁸ SP. SV. 143., f. 153. Veljaci 2. svibnja 1944.

⁵⁹ SP. SV. 143., f. 155. Pismo je u Mostar poslano s Humca na sv. Antu, 13. lipnja 1944.

⁶⁰ SP. SV. 143., f. 387.

puni samostanski red i disciplina u pogledu molitve i razmatranja i cjelokupnog kućnog reda.

2. U smislu propisa Gen. Konstit. Br. 507. – 512. kućnim se stvarima upravlja u svemu u sporazumu kućnih diskreta. Ništa se ne smije nabavljati, upotrebljavati ili trošiti, bez predhodnog sporazuma i pristanka pp. Oo. Diskreta. Sjednice diskretorija se imaju održavati svaki mjesec, dan, dva ili najviše pet dana poslije prvoga u svakom mjesecu. Neka se sve pretrese i uredi. Samostalno se ne smije nikakav trošak činiti bez znanja i odobrenja sa strane diskreta. Male stvari ne dolaze u obzir.

3. Posluga se ima isplaćivati svaki mjesec prema ugovorenoj plati sa svakom osobom, koja u kući posluhuje. Ne smije biti u tom pogledu prigovora i potraživanja u slučaju odpusta posluge. Svaki mjesec ima se na koncu izplatiti i zavesti u knjigu izdataka. Fiksirati platu svakomu sporazumno sa diskretima. Posebnih ugovora i bez znanja diskreta ne ćemo priznavati. Poslugu se plaća u novcu, ne u naravi.

4. Koliko je moguće treba paziti da u kući bude držana klauzura, ukoliko to prilike budu dopuštale. I to sporazumno sa diskretima.

5. Svi prihodi, koji god bili zavode se u sumu kućnih prihoda i razhoda.

Ovim Vam se naređuje za vladanje i upravu, da ne bi bilo kasnije kakvih prigovora i nesporazumaka. Predmeti, koji su doneseni iz sjemeništa u Mostaru ili inače iz Provincije imaju se voditi u evidenciju i kasnije na svoje mjesto povratiti. Stvari župske ostaju na poslugu župniku, kao

kućno pokućstvo i inventar.

Provincijal fra Leo Petrović.⁶¹

Fra Julijan 8. kolovoza 1944. izvješćuje provincijala o stanju u rezidenciji, te moli da kod njega ostane fra Krešo Jukić, iako je po njegovoj odluci određen za Čerin.⁶² Već dan poslije dostavljen je provincijalov odgovor.

»Poštovanom ocu fra Juliju Kožulu, predsjedniku rezidencije na Veljacima

Neka fra Krešo Jukić ostane u Veljacima, kada Vam je potreban.

Ako fra Leonardo⁶³ nalazi za shodno radi svojih posala, neka ide na svoje mjesto, odnosno kamo je naumio. Moja je nakana bila, da on pripazi na kleričke stvari. Neka, čuvat ćete i Vi koji ste tu. A i fra Ante⁶⁴ je tu, on će već paziti na sve.

Za fra Pašku ne odlučujem ništa. Kako vidite glede njega. Ako vam je tude tijesno, neka bi i otišao. Ali kamo će? Svugdje sve puno i prepuno. Najbolje je kod kuće sjediti s mirom.

Fra Makso⁶⁵ neka bude uz fra Antu uz novice kao sekundar meštar.

Pošto je tu sada novicijal treba da kućna disciplina bude savršena u svakom pogledu. Još savršenija nego je do sada bila. Pazite da braća novice imaju dobar primjer od svakoga, najviše od vas svećenika.

Stranci, ne znam koji bili, neka se ne družu s novicima i neka se ne primaju u kuću nikako. Na objed ili konak pod nikakvim uslovima.

Zbog ratnih neprilika novicijal je s Humca prešao u Veljake. Kuća se odjedanput ispunila ljudstvom, ali se fra Julijan dobro snalazi u svemu tomu.

Neka bude novicijal u pravom i potpunom smislu. Strance mislim svjetovnjake. Nije zgodno da i drugi naši dolaze i smetaju novicijal. Držite redovito šutnju.

Ako se dispensa neka to bude rjedje i prigodom svetkovina ili godovina. S p. o. fra Antom, meštrom ta pitanja rješavajte. Ovo pismo pokažite i o. meštru.

Sve Vas mило i bratski pozdravljam. Želim Vam svima od dragoga Boga zaštitu i milost. Molite se i Bogu preporučite, da vas brani i štiti. Molite se i za drugu braću u Provinciji, svukuda ima poteškoća i nevolja. U ruke Božje naša sudbina!

Provincijal, o. fra Leo Petrović.⁶⁶

Pismohrana Provincije čuva na brzinu napravljene popise razmještaja bogoslova i novaka, njihovih profesora i odgojitelja, starijih fratar. Tu su brižno vođeni troškovnici u naturi i novcu za ishranu učeće mladosti u tako otežanim uvjetima, ukori Provincijala i opomene, te, dakako, i predanje u bratsku ljubav i Božju providnost.

Dana 11. kolovoza 1944. pod urudžbenim brojem 613/44 provincijal fra Leo Petrović šalje fra Julijanu Kožulu, predsjedniku rezidencije u Veljacima sljedeće pismo:

»U našoj dispoziciji napisano, da ste Vi predsjednik naše rezidencije na Veljacima. To nije samo titula, nego prava dužnost mjestnog starješine naše kuće. Sada je na Veljacima

⁶¹ SP. SV. 143., f. 255.

⁶² SP. SV. 143., f. 450.

⁶³ Rupčić, profesor na širokobriješkoj gimnaziji, prvi magistar klerika (VII. i VIII. r. gimnazije), po rasporedu osoblja od 1944. raspoređen u Veljake, vjerojatno zbog toga što su tamo došli bogoslovi.

⁶⁴ Jelavić, prema rasporedu od 1944. raspoređen na Humac, prvi meštar novaka, jubilarni profesor Sv. pisma, diskret humačkog samostana i knjižničar, u Veljacima je, jer je tu i novicijal.

⁶⁵ Jurčić, po rasporedu od 1944. na Humcu, drugi meštar novaka, predsjednik Društva sv. Ante, u Veljake pošao je za novicima.

⁶⁶ SP. SV. 143., f. 451., Mostar, 597/44., 9. kolovoza 1944., provincijal fra Leo Petrović.

ne samo redovnička kuća kakva mu drago, nego u najstrožem smislu te riječi. Stoga u kući mora vladati potpun red i disciplina, kako je propisano za kuće noviciata.

Što se tiče kućne ekonomije sve sredjajte u sporazumu s p. o. fra Antom, meštrom novica i fra Jerkom, kada se ako Bog da povrati. Ništa samovoljno. Velik je imetak Provincije povjeren Vama, toga budite svjestni kao i odgovornosti za to.

Ovim Vam javljam, da je p. o. fra Ante, meštar diskret residencije.

Priklapam ovdje Decretum o pozidanju kuće novicijata i preseljenju novica na Veljake. S pravne strane, mislio sam da ima poteškoća. Pregledao sam Facultates i jasno sam ustanovio, da mogu uraditi kako stoji u Decretu. Ovo pismo saopćite p. o. fra Anti, meštru, jer sam nešto drugačije napisao u pismu, koje mu šaljem.«

Fra Leo, kao da ćuti koliko je to bitno shvatiti pa u P. S. dodaje:

»Naročito Vam skrećem pažnju, da se za objedom i večerom drži redovito šutnja i da se redovito čita kao i u samostanima. Bez obzira na ne znam koje goste, neka se drži šutnja. To će i gosti, bilo koji, naši ili tuđi, uvažiti – neka uvažje. Ovo napose preporučam i naredjujem. Pazite, samo dovoz siena na Veljake košta nas 420.000. kuna. Štedite i čuvajte sve. Vodite brigu o svemu. Još jednom srdačno pozdravljam.«⁶⁷

Uoči Gospojine šalje fra Julijan provincijalu popis subraće koja čine zajednicu rezidencije Veljaci:

- 1./ O. fra Julije Kožul
- 2./ O. fra Ante Jelavić
- 3./ O. fra Paško Martinac
- 4./ O. fra Makso Jurčić
- 5./ O. fra Krešo Jukić.«

Napominje da se privremeno u rezidenciji nalazi O. fra Bernardin Smoljan.⁶⁸

Fra Julijan koristi svoju župničku podsjetnicu da bi se na njoj obratio Provincijalu za pomoć za tolike ljude koji su se sada odjednom našli u župnom uredu Veljaci. Molba je ispisa na 1. listopada 1944.

»Mnogo poštovani oče!

Šaljem Vam priepis kućnih računa za mjesec rujan – kako i tražite! Sve sam radio u sporazumu s podpisanim. Lijepo Vas molim, da nas razumite. Kako želite i kako ste naredili, izvršit će se popravak kapelice i barake.

Molim Vas, da nam prema priloženom kućnom računu pošaljete prvom prigodom nešto novaca. Nema smisla, da tražim ovuda i onuda.

Mnogo Vas pozdravlja i poštuje odani o. fra Julije Kožul, župnik.«⁶⁹

Jedno od zadnjih pisama provincijala fra Julijanu Kožulu svakom će svojim sadržajem dati najbolji preslik stanja u kojem se Zajednica nalazi.

»Mostar, 14. listopada 1944.

Broj 796/44.

Poštovanom otcu fra Juliju Kožulu, župniku na Veljacima!

Čujem sa strane, da su naši bogoslovi napustili Veljake! Meni nije ništa poznato, radi čega je to bilo i tko je to odredio.

Javite mi odmah: Kad su otišli? Kojim pravcem? Da li su otišli svi klerici i profesori?

Šta su sa sobom potjerali od hrane i pokućstva? Šta je tamo ostalo? Sve što je tamo, da li je popisano i uredno podpisano. Vi sami znate, da za sve Vi snosite odgovornost. Radi toga pazite da sve bude u redu.

Na sva mi pitanja odgovorite precizno i točno!

Kod drugih mnogih mojih nevolja, ne znam, da li je i ta nevolja morala da se dogodi.

Pišite mi kakve su prilike tamo? Da li ima uistinu kakve pogibelji za Vas? Da li je i za njih bila kakva pogibelj ili je samo neka panika zavladała ili možda koji drugi uzrok tomu nenadnom selenju?

Na koji su način pretjerali robu i kako snuju da je pogone?

I sve mi ostalo pišite obširno i točno. U velikoj sam zabuni. Neizvjesnost mi je skoro najteža.

Vas i sve koji su s Vama bratski pozdravljam.

Provincijal: o. fra Leo Petrović.«⁷⁰

Rukom je fra Leo skicirao, kao što je običavao za mnoge svoje dopise, na jednom papiru što se sve dogodilo po Provinciji pred kraj 1944. gdje su partizani već uzeli vlast. Tu po crticama stoji sljedeće:

»Fra Sv. Markotić. 30. XII. 1944.⁷¹

Čitluk : 4. XII oko 27. XI. 1944. digli 720 kg pšenice, brašna 7 vreća i 1.00, žaku nule, sanduk šećera, 68 kg masti, i dva krmka.

Posteljinu onih koji su otišli, 2 radia – 2 mašine pisaaće, garbita 100 kg lampa i mnogo stvarčica, još 28 kg meda, vina 8q, rakije.

Čerin: 3 krmka, vina, žita, haljina.

Međugorje: fra Serafin bio na izpitu

Veljaci: fra Julije izpitivan

Ostali: nijesu pozivani osim onih u Drinovcima.«⁷²

S ovog fra Leovog papirića imamo i zadnju vijest o fra Julijanu Kožulu.

U provincijskom Nekrologiju stajalo je da su ga jugokomunisti uhitili u župnom uredu Veljaci te strijeljali oko 10. veljače negdje oko Ljubuškog.

⁶⁷ SP. SV. 144., f. 23.

⁶⁸ SP. SV. 143., f. 452., Uprava franjevačke rezidencije u Veljacima. Broj 711/44., 14. kolovoza 1944., upućeno prečasnom Provincijalatu Hercegovačkih franjevaca u Mostaru, župnik, fra Julijan Kožul.

⁶⁹ SP. SV. 148., f. 149.

⁷⁰ SP. SV. 148., f. 138.

⁷¹ Vjerojatno privođen i ispitivan.

⁷² SP. SV. 148., f. 81. Nije jasno je li fra Leo Petrović ovo napisao 20. XII. 1944. ili se taj nadnevak odnosi na fra Svetozara Markotića.

Identifikacija fra Julijana Kožula

Rad na ekshumaciji ratnih stratišta iz Drugog svjetskog rata i poraća gdje su jugokomunisti načinili ratne zločine, Hercegovačka je franjevačka provincija započela nakon osnutka Povjerenstva za pripremu kauze mučenika. Zagvozdu je prvo stručno istraženo stratište na području Hrvatske na kojem su jugokomunisti učinili zločin. U ime Provincije sve je te radove vodio pročelnik povjerenstva za Pripremu kauze mučenika fra Ante Marić.

U Mostaru 8. studenoga 2004., pod ur. br. 576./2004., provincijal fra Slavko Soldo dostavlja dopis sljedećeg sadržaja:

»Poštovana braćo!

Na sastanku Uprave Provincije održanom 4. studenoga 2004. u samostanu u Slanom, osnovano je Povjerenstvo za pripremu kauze mučenika. Za pročelnika povjerenstva određen je fra Ante Marić, a za članove povjerenstva fra Bazilije Pandžić, fra Vendelin Karačić, fra Jozo Zovko, fra Jozo Vasilj i fra Branimir Musa.

U cijelom hrvatskom narodu i šire, naš samostan na Širokom Brijegu, uz to što je poznato Gospino svetište, upisan je u svijesti vjernika kao mjesto mučeničke smrti naše subraće. U razdoblju 1942. – 1945. partizani su ubili šezdeset i šestoricu fratara, članova naše Provincije. Godine 1945. ubili su trideset članova našega širokobriježskog bratstva u samostanu na Širokom Brijegu i oko njega, bez suda, samo zato što su katolički redovnici – “in odium fidei”.

Metkom u potiljak i spaljivanjem dvanaestorice profesora čuvene Širokobriježke gimnazije 7. veljače 1945. u samostanu na Širokom Brijegu, neprijatelji vjere htjeli su ubiti našu Provinciju upravo tu, u samostanu gdje je ona nastala. U godinama komunističke strahovlade nije se smjelo ni doći do skloništa u samostanskom vrtu, gdje su spaljena njihova tijela.

Ta vremena su iza nas. Vrijeme je da se svjedočanstvo vjere naše mučenički preminule braće predstavi Crkvi. Mnoštvo vjernika već ih štuje kao mučenike. Braći iz povjerenstva želim Božji blagoslov i mnogo uspjeha u njihovu radu.«⁷³

Hercegovačka je franjevačka provincija osnutkom ovoga Povjerenstva učinila izravni korak konačnom saznanju istine o svojoj ubijenoj braći. Ovim je dopisom utemeljeno Povjerenstvo, imenovan pročelnik fra Ante Marić i svi njegovi članovi.⁷⁴

Osnutkom Povjerenstva za pripremu kauze mučenika hercegovačkih franjevaca pristupilo se postupku ekshumacije masovne grobnice u Zagvozdu.⁷⁵ Kako je dogovoreno, tako se i dogodilo. Na Đoginoj ledini nije rasla šuma, iako je svuda oko rasla. Ni trava. Samo lišaj i mahovina. Na njoj ni ovce nisu pasle. Cijela su priroda, životinje, ljudi sve to vrijeme do 6. travnja 2005. poštivali

to mjesto u kojem su počivali, vidjet će se, izmasakrirani i okrutno ubijeni ljudi. Njihova su tijela nakon ubojstva najprije zakopana u klačinu, pa su ih po partizanskoj zapovijedi prenijeli na Đoginu ledinu. U blizini je prirodna okomita špilja, jako duboka, »bez dna«, kako narod običava kazati. Mogli su ovi ljudi ta tijela, njih osamnaest, baciti u tu provaliju, ali nisu. Ukopali su ih dostojanstveno koliko su god mogli na osamdeset cm dubine.

Pristupilo se uzimanju uzoraka s terena od obitelji ubijenih fratara za postupak DNK. »U više razgovora i dogovaranja odlučeno je: za sve fratre uhićene u Hercegovini za DNK analizu uzeti uzorke kostiju njihovih roditelja ili braće. Fra Ante je nastojao stupiti u kontakt s njihovim obiteljima, rodbinom. Ipak je od njihova uhićenja prošlo punih 61 godinu, a mnogima su roditelji umrli i prije stotinjak godina. I koliko se god mislilo da je to teško, zadivljujuća

je ljubav s kojom su obitelji ovih pobijenih fratara još uvijek kroz pokoljenja unučadi i praunučadi duhom tako usko vezani uz svoje pretke, pobijene fratre.⁷⁶

Nakon iscrpne pripreme nastupio je i taj dan ekshu-

macije. Vidljivo je iz shema koje je fra Ante učinio, kako bi ekshumacija uspjela, da je prethodno prošao sve

Fra Julijanovi posmrtni ostatci pronađeni su na Đoginoj ledini u Zagvozdu, zajedno s još 17 njih, gdje su ga jugokomunisti ubili 1945. Oni koji su ih pokapali uspjeli su ih ukopati baš na tom mjestu, a ne baciti u obližnju duboku prirodnu jamu.

⁷³ fra Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2007., str. 126.

⁷⁴ Dopis potpisuju tajnik fra Miljenko Stojić i provincijal fra Slavko Soldo, a odaslan je: 1. fra Ante Marić, Drinovci, 2. Župni ured, Drinovci, 3. fra Bazilije Pandžić, Zagreb-Dubrava, 4. Franjevački samostan, Zagreb-Dubrava, 5. fra Vendelin Karačić, Široki Brijeg, 6. fra Jozo Zovko, Široki Brijeg, 7. Franjevački samostan Široki Brijeg, 8. fra Jozo Vasilj, Mostar, 9. Franjevački samostan, Mostar, 10. fra Branimir Musa, Humac, 11. Franjevački samostan Humac, 12. Pismohrana Provincije, Mostar.

⁷⁵ Postupak ekshumacije opisan je u prikazu životopisa fra Melhiora Prlića i fra Zdenka Zupca pa će ovdje biti izostavljen jer je identičan.

⁷⁶ Mali Leonardo Rupčić s Hardomilja, sin Vladin i Majin, unuk je Pere i Stane Rupčić, ima dvije i pol godine, a ime je dobio po svom izvanjem pradjedu fra Leonardu. Kad je mali Leonardo shvatio da razgovaramo o fra Leonardu, odveo je s. Mironu i fra Antu u kuću da im između svih 66 fotografija pobijenih hercegovačkih franjevaca pokaže svoga pradjeda fra Leonarda po kojem je dobio ime.

te župe, osobno vidio članove obitelji, s njima o svemu razgovarao. O tome bi se moglo nadugo i široko pisati. No, neka bude samo spomenuto: dan se pokazao pakleno vruć (u jednom je trenutku u hladu bilo +44°C). Bili su u grobljima: Staro Hardomilje (fra Leonardo Rupčić), Stubica (fra Andrija Jelčić), Gornji Studenci (fra Radoslav Vukšić), Međugorje – Kovačica (fra Mariofil Sivrić i fra Marko Dragičević), Grljevići (fra Fabijan Kordić), Lipno (fra Fabijan Paponja), Hamzići – Elezovac (fra Bono Andačić) i Čerin (fra Paško Martinac). Ekipa koju je fra Ante predvodio je sljedeća: prof. dr. Marija Definis Gojanović iz Splita, prof. arh. Tihomir Glavaš, dipl. ing. Iko Dugandžić, radnici Ivan Vlašić – Levi i Ivan Sablje. Pomagali su im na terenu: s. Mirona Rupčić, članovi obitelji nabrojanih fratara te don Tomislav Majić, župnik Grljevića. Pasja vrućina bivala je sve ubitačnijom, a posao je trajao taj cijeli dugi i vrući dan. Ostale su još ekshumacije: Ljuti Dolac (fra Julijan Kožul), Dužice (fra Martin Sopta), Široki Brijeg – Sajmište (fra Nevinko Mandić), Vinjani (fra Slobodan Lončar), Tubolja (fra Miljenko Ivanković). Marija je Definis Gojanović sa sobom odnijela uzorke za devetoricu fratara. Inače se za jednu ekshumaciju predviđa jedan dan.⁷⁷

Odlučili smo se proširiti onu skupinu iz Hidrocentrale, jer smo temeljem uzoraka njihovih članova obitelji identificirali samo fra Melhiora Prlića. Stoga je zaključeno da se uzmu uzorci obitelji svih fratara za koje znamo da su ubijeni negdje u Hercegovini i da bi im se tijela mogla naći i u Zagvozdu. Tu smo isključili »mostarsku skupinu«, jer pouzdano držimo da su ih jugokomunisti nakon što su ih mučili i ubili ubacili u rijeku Neretvu. Nastavak je ekshu-

macije dogovoren za 11. kolovoza 2006.

»Ponovno se okupila “stara ekipa”: Marija Definis dolazi iz Splita oko 8 i 20 minuta, te se fra Ante s njom susreće kod Prodexa u Gorici. Tu piju kavu i dogovaraju današnji dan. Fra Ante je pošao iz Mostara oko 7 sati. Prethodno je kod časnik uzео od s. Mile Sesar uzorak krvi za fra Maksu Jurčića koji je cijelo vrijeme bio na transfuziji u SKB-u u Mostaru profesionalno odložen. Pokupio je u Grudama Iku Dugandžića koji ga je čekao na crpki na Bobošci, te s njim bio u Gorici prije osam sati. Dolazi Tihomir Glavaš, a već u Gorici kod župnog ureda čekaju Ivan Vlašić i Ivan Sablje. Oni su u Ivana Vlašića – Levija automobil stavili potrebni alat za ekshumaciju. Iz Gorice se krenulo preko Gruda na Posušje, i u Tomislavgrad, točnije u Tubolju. Tu su se sastali s fra Antom Ivankovićem, i iz njihovog groblja iz krasno uređene obiteljske grobnice uzeli uzorke fra Miljenkovih roditelja. Potom se s fra Milanom sastaju kod svadbenog salona Petric, piju na brzinu kavu, i idu u Vinjane Hercegovske. Tu na njih čeka fra Milanov brat Zvonko. Uzimaju uzorke za fra Slobodana Lončara. Grobnica je obitelji Lončar besprijekorno obilježila kosti svojih predaka. To je išlo veoma uredno. Na Sajmištu nastaju problemi za fra Nevinka Mandića. Sve su kosti u zajedničkoj kosturnici, te je velika muka razaznati koje su od roditelja, a koje od brata. Pomaže im Goja Mandić, no u pomoć zove i Goju Grbešića, te se nekako uspijeva uzeti uzorak. Ide se u Ljuti Dolac. Tu s Milom Kožulom trebaju uzeti uzorak za fra Julijana. Mile je napravio novu grobnicu, te se do kostiju roditelja ne može doći, a do bratovih se kostiju kroz dno izbetonirane grobnice trebalo kopati bar metar. Tu

ostaju Tiho, Levi i Sablje, a Marija, Iko i fra Ante idu u Gradniće. S fra Marinkom Šakotom župnikom idu na groblje uzeti uzorke od obitelji fra Zdenka Zubca. Htjeli su uzeti kosti roditelja, no nije im pošlo za rukom naći ih u kosturnici, te uzimaju uzorak fra Zdenkova brata. Vraćaju se u Ljuti Dolac, tu su ovi već došli do lijesa fra Julijanova brata. Uzimaju uzorak, vraćaju zemlju, poklopnice, te idu na Dužice. Već je 18 sati. Vrućina je snošljiva. Između 22 i 27°C. Tu također uzaludno u mnoštvu kostiju u kosturnici pokušavaju odgonetnuti kosti fra Martinovih roditelja, te se odlučuju za uzorak od njegovog pokojnog brata.⁷⁸

Posao sada nastavlja profesorica Marija Definis-Gojanović sa svojim suradnicima na patologiji u Splitu. Ishod je sljedeći:

»Na temelju provedene DNA analize izuzetih uzoraka kostiju uspješno se izolira i umnoži DNA pod laboratorijskim brojem Os-33/05. Utvrđeno je da dobiveni genotip pripada muškoj osobi. DNA je uspješno umnožena u 11 lokusa Yfiler PCR Amplification kit-a. Usporedbom s rezultatima DNA analize uzoraka kostiju pokojnog Ilije Kožula⁷⁹, utvrđeno je da se radi o identičnom profilu u svih 11 umnoženih lokusa.

Stoga, izvršenom analizom genskih lokusa i usporedbom s rezultatima uzorka kosti i zuba najuže rodbine, utvrdi se da kosti ekshumirane u Zagvozdu pod brojem tijela 7 pripadaju sada pok. fra Julijanu Kožulu i to s vjerojatnošću pronalaska iste osobe u općoj populaciji od 1 : 86 272 299 808.

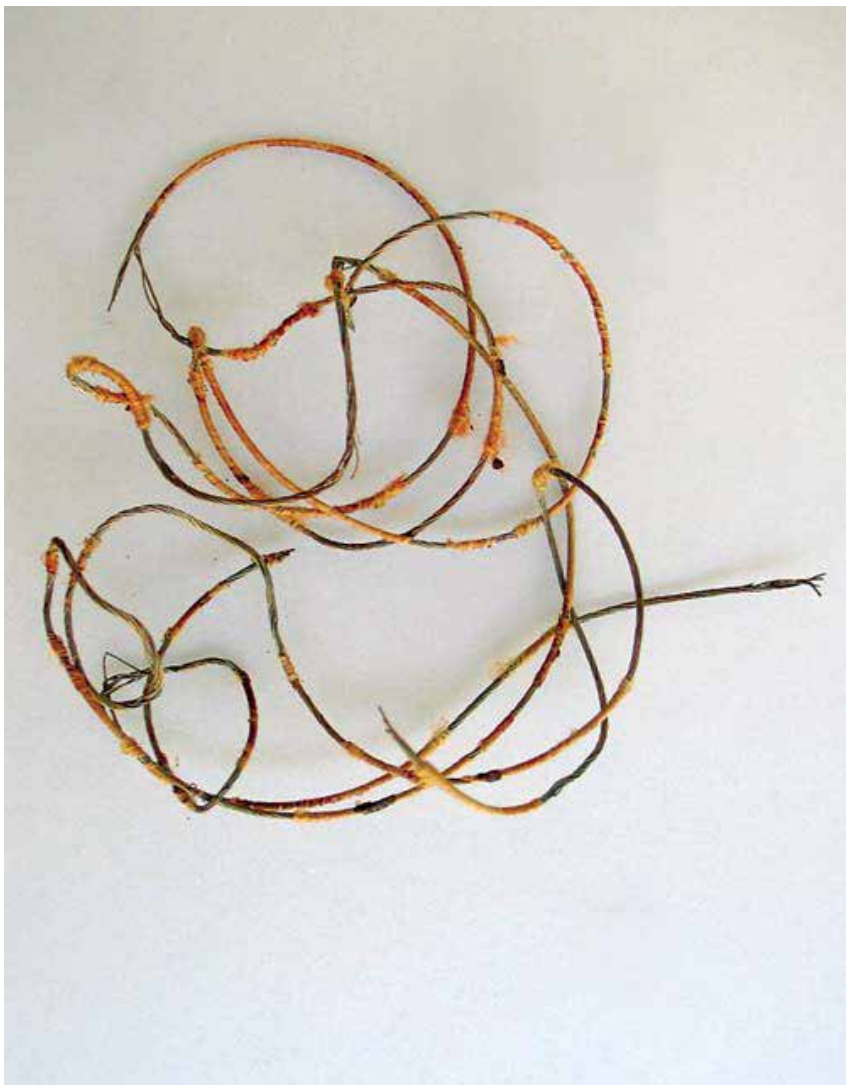
Što je uzrok smrti pokojnog fra Julijana Kožula, ne može se zaključivati. Pregledom koštanih ostataka na istima nisu uočena specifična životna oštećenja koja bi ukazivala na uzrok smrti.⁸⁰

⁷⁷ fra Ante Marić, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara*, str. 181. i 192.

⁷⁸ *Isto*, str. 183. – 185.

⁷⁹ Brat fra Julijana Kožula, Ilija, rođen 18. srpnja 1898., a umro 1980.

⁸⁰ *Isto*, str. 332.

Žica kojom su bili vezani ubijeni u Zagvozdu

Posmrtni ostatci fra Julijana Kožula obilježeni su brojem 7. Ovaj broj nije naveden uz broj tijela (10.), kako je u knjizi »Tragom ubijenih hercegovačkih fratara«, već je zaštićen do objave identifikacije. Tek kad je fra Zdenko identificiran objavljeno je i koji je broj naveden u knjizi za fra Julijana.

A tijelo broj 7 ekshumirano u Zagvozdu ovako je opisano na Patologiji u Splitu.

»10. Ostaci tijela označeni br. 7

– Lubanja zaživotno prelomljena i rastavljena po šavovima, u brojnim manjim i nešto većim nepravilnim

fragmentima; donja čeljust čitava, osim prelomljenog desnog ramusa

– Gornji zubi postmortalno ispalili; svi zubi zdravi, bijeli, pravilni; dolje prisutni od jedinice do sedmice (1. – 7.) obostrano, u gornjoj čeljusti broj zuba nemoguće odrediti zbog nepostojanja postraničnih dijelova; grizne plohe oštre

– Sve kosti suhe, krte dijelom prorašćene korijenjem i izrazito truležno promijenjene, posebice rebra, kralješci, lopatice, zdjelica, te krajevi dugih kostiju; sitne kosti šaka i stopala dijelom nedostaju (slika 42.)

– Uz koštane ostatke jednog cijelog

log tijela dostavljena i još jedna lijeva lisna kost

– Ostaci žice dostavljeni uz tijelo
Duljina dugih kostiju: femur = 47,5 cm

Na kostima se ne uočavaju specifična zaživotna traumatska oštećenja. Prema karakteristikama lubanjskih kostiju, zuba, zdjelice i natkoljenične kosti utvrđuje se da se radi o muškoj osobi mlade životne dobi.

Preračunavanjem faktorima po Trotteru i Gleseru dobije se zaživotna visina od 174 cm.

Specifičnih tragova zaživotne traume se ne nalazi.

Za DNA analizu izuzeta su četiri (4) zuba.

Nadopuna: lisna kost pripaja se tijelu pod rednim brojem 14.«⁸¹

Dana 15. siječnja 2007. Marija Definis Gojanović javlja fra Anti Mariću da je identificiran fra Julijan Kožul. Time se konačno saznaje o fra Julijanovoj smrti. Cijelo se vrijeme za njega, kao i za fra Zdenka Zupca, držalo i u Nekrologiju je stajalo da su ih jugokomunisti ubili u Ljubuškom.

Ukop fra Julijana Kožula

Dana 7. listopada 2007. u 15.00 u župnoj crkvi u Zagvozdu slavljen je sv. misa, a potom u mjesnom groblju i ukop 15 neidentificiranih tijela ekshumiranih u Zagvozdu na lokalitetu Sudišće, koje su u veljači 1945. ubili jugokomunisti. Sv. misno slavlje predvodio je vikar Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM dr. fra Miljenko Šteko, a suslavio je vicepostulator kauze mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće« fra Miljenko Stojić, generalni vikar Splitsko-makarske nadbiskupije dr. don Ivan Čubelić, župnik Zagvozda don Jakov Cikojević⁸², te preko četrdeset svećenika i fratara iz Hercegovine i imotske krajine. Ukop je

⁸¹ Isto, str. 302.

⁸² Don Jakov Cikojević preminuo je prošle godine, a veličanstveni mu je ukop bio 5. rujna 2017. u Zagvozdu. Provincija mu je iskreno zahvalna za sve čime je pomogao Povjerenstvu za pripremu kauze mučenika tijekom ekshumacije i ukopa u Zagvozdu neidentificiranih tijela i prigodom ukopa identificiranih fratara na Širokom Brijegu.

obavio mjesni župnik. Sudjelovali su novaci, bogoslovi Hercegovačke franjevačke provincije, časne sestre i nekoliko tisuća vjernika Zagvozda, okolnih župa i iz Hercegovine.

Nakon ukopa u pratnji policije krenula je povorka s tijelima identificiranih fratara fra Melhiora Prlića, fra Zdenka Zubca i fra Julijana Kožula iz Zagvozda na Široki Brijeg. Vjernici mjesta Gorice, Sovića i Gruda uz nogostup su stajali s upaljenim svijećama i svoje ubijene fratre zasipali laticama cvijeća. Posebno je bilo dirljivo na samoj granici i u zaseoku Vlašići. Svi su izišli na cestu s upaljenim svijećama. Na trenutak je zastao i njihov fra Melhior, s ubijenom svojom braćom fra Zdenkom i fra Julijanom, da im zahvali na ljubavi i uzvrati toliko željeni pozdrav.

Pred samostanskim vratima na Širokom Brijegu svoju su ubijenu braću, nakon 62 godine, dočekala braća samostana te ih uz molitvu i procesiju donijeli u samostansku kapelu. Njihov će ukop obaviti general Franjevačkog reda fra *José Rodríguez Carballo* 9. listopada 2007. u 11.00 u samostanskoj crkvi na širokom Brijegu. Ukopani su u fratarski grob. U tom su grobu od 1. srpnja 1971. tijela fratara koje su jugokomunisti ubili na Širokom Brijegu 7. veljače 1945. i onih koje su 6. veljače 1945. ubili u Mostarskom Gracu. Time je tada ukupno u grobu bio dvadeset i jedan ubijeni fratar. Ispačene kosti ubijenih hercegovačkih franjevaca tiho se pozdraviše i zahvališe Bogu za vječni mir.

Svečanom sv. misom zadušnicom u 11.00 general Reda fra *José Rodríguez Carballo*, uz sumisništvo provincijala dr. fra Ivana Sesara i cijele provincije ukopao je posmrtno ostatke identificiranih fra Zdenka Zubca, fra Julijana Kožula i fra Melhiora Prlića. To je bio nezaboravan dan za Hercegovačku franjevačku provinciju. Na ukopu je bilo veliko mnoštvo puka i sv. misa zadušnica slavljena je

pred širokobriješkom bazilikom.

O tome stoji u provincijskom glasilu *Mir i dobro* sljedeće:

»Fra Melhior Prlić, fra Julijan Kožul i fra Zdenko Zubac imali su 9. listopada, 62 godine nakon smrti, dostojanstven pokop u crkvi u Širokom Brijegu u grobnicu u kojoj su 1971. godine pokopani posmrtni ostaci 18 franjevaca Hercegovačke franjevačke provincije koji su također ubijeni 1945. godine. Partizani su sredinom veljače te godine poubijali ukupno 66 franjevaca među kojima i provincijala Hercegovačke franjevačke provincije. Za grobove njih 36 još se ne zna. Spomenuta trojica identificirana su nakon što su njihovi ostaci 2005. godine pronađeni u jednom vrtu u Zagvozdu kod Imotskoga.

“Ganut sam ovim činom, jer video sam suze u očima puka”, rekao je generalni ministar Reda manje braće fra *José Rodríguez Carballo*. To je bio središnji događaj njegova službenog pohoda Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji od 7. do 10. listopada 2007. godine. (...)

Cijeli prigodni program – pokop, vrlo dojmljiv igrokaz u kojem je 66 mladića i muževa u habitima, u žici, slikovito predstavilo smaknuće fratara (autor: fra Ante Marić), te misa na latinskom ostavili su dubok dojam na desetke tisuća vjernika koji su došli na Široki Brijeg, stotine ministranata i članova FRAMA-e, koji su sudjelovali u svečanom mimohodu, kao i oko stotinu i pedeset svećenika koji su sudjelovali u koncelebraciji. Među njima su uz hercegovačkog bili svi hrvatski provincijali, te izaslanik provincijala Bosne Srebrenice. U općini Široki Brijeg 9. listopada (utorak) je bio neradni dan.⁸³

Za ovu sv. misu i ukop provincijala je priredila *Liturgijski vodič, pohod generalnog ministra, Široki Brijeg, 9. listopada 2007.* u kojem su donesene fotografije i osnovni podatci svih ubijenih fratara ukopanih u fratarsku grobnicu u samostanskoj crkvi na Širokom Brijegu. Tu se na 15. stranici, uz ostalu ubijenu i ukopanu braću, nalazi i kratak životopis s fotografijom fra Julijana Kožula. ✍

⁸³ *Mir i dobro*, XXXIX, 3., Hercegovačka franjevačka provincija, Mostar, prosinca 2007., str. 12. – 13.